

КОМУНИЗАМ И ФАШИЗАМ — ИДЕОЛОШКЕ АНТИТЕЗЕ И СИНТЕЗЕ

На први поглед, комунизам и фашизам представљају апсолутне супротности. Два репрезентативна фашистичка режима, италијански фашизам и немачки националсоцијализам (нацизам), јављају се као свесне и крајње агресивне реакције на марксизам, посебно на коминтерновски бољшевизам. Та реакција је на светском политичком плану добила израз у закључењу Антикоминтерна пакта 25. новембра 1936. између нацистичке Немачке и феудалимперијалистичког Јапана. Том пакту је 6. новембра 1937. приступила и фашистичка Италија, а на пролеће 1939. још и Манџуоу (марионетска творевина Јапана у кинеској провинцији Манџурији), Мађарска и Шпанија, те коначно, 25. новембра 1941, и Финска, Данска, Словачка, Румунија, Хрватска, Бугарска те кинеска „национална влада“ у Нанкингу.

Међутим, врхунац фашистичке антикомунистичке реакције био је напад Немачке на Совјетски Савез 22. јуна 1941. Тај догађај добио је карактер највећег војног похода у историји човечанства и сукоб Немачке и Италије са либералним европским државама претворио у Други светски рат, који је покосио више десетина милиона људских живота, али и уништио фашистичке велесиле и њихове савезнике. Годину 1945. преживеле су само две неутралне фашистичке државе, Шпанија и Португалија, које су успеле да се уклопе у хладноратовску стратегију Запада. Могућност уклапања у фронт либералних држава показује да у тим земљама нису постојали „чисти“ фашистички режими. Шпанија до 1976. и Португалија до 1974. године биле су војне диктатуре које су се ослањале на одређене поставке клерикално-фашистичке идеологије. „Чисти“ или „радикални“ фашизми

* Чланак је објављен у зборнику радова „Други свјетски рат – 50 година касније“, Црногорска академија наука, Подгорица, 1997, том 1, стр. 53-64.

напротив подразумевају присуство масовног фашистичког покрета или партије као носилаца монопола политичког организовања. Ти режими јављају се услед тога као једнопартијске диктатуре, партократије, какве су и комунистички режими. Комунизму и фашизму заједнички је најпре тај антилиберални негативизам.

На двоструку усмереност фашизма, како против марксизма, тако и против либерализма, указивали су идеолози фашизма као на његово битно обележје. Ј. Гебелс, нацистички министар пропаганде, забележио је следеће: „Упркос томе, Мусолини је по први пут почистио марксизам из света чињеница, по први пут пружио класичан доказ да марксизам може да буде превазиђен као раднички покрет, и то полазећи не од реакционарних, већ од социјалних мотива. Фашизам је био први универзалнополитички процес против либерализма, оног духовног света представа који је започео 1789. године јуришем на Бастиљу и у тешким револуционарним трзајима освојио једну земљу за другом, да би на концу уронио народе у марксизам, демократију, анархију и класно лудило.”²

Међутим, фашизам и бољшевизам нису били напосто антилиберални. Они су то били и у једном појачаном смислу, као *тоталитарни*.

Најпознатије дефинисање тоталитарне диктатуре потиче од Карла Ј. Фридриха и Збигњева К. Бжежинског. По њима, тоталитарна диктатура има шест битних особина које заједно чине тоталитарни „синдром“: официјелну идеологију, једну странку масовног карактера коју обично води једно лице, „диктатор“, терористичку полицију усмерену против читавих класа становништва, монопол над средствима масовних комуникација, монопол над оружјем и централистичку контролу и усмеравање целокупне економије.³ Недостатак овог схватања је одсуство појма тоталитаризма, што онемогућује научну расправу о њему. Тоталитаризам спада у домен правне науке и опште теорије државе, које не познају концепт „синдрома“, већ дају дефиниције појмова. По нама, тоталитаризам је могуће најисправније дефинисати као *перманентно опсадно стање*.

Чињеница да се и бољшевички и фашистички режими несумњиво јављају као тоталитарни, навела је одређени број аутора да између њих

²J. Goebbels, *Der Faschismus und seine praktischen Ergebnisse*, Berlin 1934, cit. in: E. Nolte (ed.), *Theorien über den Faschismus*, 6. ed., Königstein/Ts. 1984, 314 ид.

³C. J. Friedrich/Z. K. Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Cambridge, Mass. 1956, 3 идд.

ставе знак једнакости.⁴ Међутим, истоветност бољшевизма и фашизма унутар тоталитаризма још увек је чисто спољашње природе. Тоталитаризам као перманентно опасно стање је форма коју могу да заодену садржински крајње различита државна уређења. Примерице, античка Спарта је била тоталитаран град-држава, као што је данас и исламско-фундаменталистички Иран тоталитаран. У једном историјском разматрању као што је ово, та форма може да послужи само као оквир анализе која се удубљује у свет индивидуалних појмова.

У почетном раздобљу, покрет чији су родоначелници и „класици“ били Маркс и Енгелс, био је од стране знатног дела својих присталица, у првом реду немачких социјалдемократа, схваћен као пуки егзекутор идеологије покрета као једино исправне идеологије, због чега ју је Енгелс и назвао „научни социјализам“. Њена средишња тачка је неминовност револуције пролетаријата против буржоазије која се окончава укидањем приватне својине и ишчезавањем класног друштва.

Сагласно њој, пролетаријат ће бити принуђен да се организује у „класу“ и потом у „политичку странку“, те да као такав спроведе револуцију, како због тога што ће представљати голему већину становништва, тако и због све несносније беде у коју ће га капитализам неминовно гурати.⁵ Та кључна места из Марксовог и Енгелсовог програмског списка, „Манифеста комунистичке партије“, краће „Комунистичког манифеста“, гласе: „Од свих класа које данас стоје насупрот буржоазије, једино је пролетаријат збиља револуционарна класа... Сви досадашњи историјски покрети били су покрети мањина или у интересу мањина. Пролетерски покрет је самосвестан, самосталан покрет огромне већине у интересу огромне већине... Модерни мануелни радник..., уместо да се његови животни услови побољшавају с прогресом индустрије, све дубље тоне испод егзистенцијалних услова своје сопствене класе. Он постаје бедник (паупер), и беда (пауперизам) развија се много брже него становништво и богатство. И овде постаје јасно да буржоазија није надаље способна да буде владајућа класа у друштву, те да своје егзистенцијалне услове намеће друштву као доминантан закон. Она је неспособна да влада зато што није у стању да обезбеди свом робу егзистенцију унутар свог робовласништва... Друштво не може дуже да живи под том буржоазијом, другим речима, њена егзистенција је надаље неспојива са друштвом.“⁶

⁴ *Тамо, passim. A. Brunner, Rechtsstaat gegen Totalstaat, Ziirich 1948,1,passim,II, 11 идд.*

⁵ *Communist Manifesto. Socialist Landmark, London 1948, 137 идд.*

⁶ *Тамо, 138, 140 ид.*

Енгелс додаје: „Претварајући све више и више велику већину становништва у пролетере, капиталистички начин производње ствара (политичку) снагу која је принуђена, под претњом да буде кажњена пропашћу, да тај преврат изведе... Спровођење тог дела које ослобађа свет је историјски позив модерног пролетаријата... Довођење до свести данас потлачене класе која је позвана на акцију, о условима и природи њене сопствене акције задатак је ... научног социјализма.“⁷

У револуционарној борби пролетаријата кључно питање јесте питање државе. По једном Марковом писму Кугелману (Kugelmann), стару „бирокуратско-милитаристичку машинерију“ нужно је „разбити“.⁸ Уместо ње, биће успостављена нова држава, „диктатура пролетаријата“, која ће свим мерама легализованог насиља превести приватну својину у јавну или државну и уништити преостале установе грађанског друштва, остварујући уз то максималну централизацију и концентрацију власти; по „Комунистичком манифесту“ морају да ишчезну и робноновчани односи, то јест тржишна привреда.⁹

Та најапсолутнија и најтоталитарнија држава у историји човечанства почеће после предузимања револуционарних мера да „одумире“. Енгелс пише у „Анти-Дириунгу“: „Чим више не буде било ниједне класе која се држи у потлачености, чим с класном владавином и борбом за појединачни опстанак која је заснована на досадашњој анархији буду одстрањене колизије и ексцеси што одатле произилазе, неће бити ничега више што би се репримирало, што чини нужним присуство једне посебне репресивне силе, једне државе. Први акт у коме држава стварно наступа као репрезентант целог друштва — узимање у посед средстава за производњу у име друштва — истовремено је њен последњи самосталан акт као државе. Захватање државне власти у друштвене односе постаје на једном подручју за другим сувишно и онда се само од себе успављује. На место владе над људима (лицима) ступа управљање стварима и вођење производних процеса. Држава се не 'укида' — она одумире.“¹⁰ Маркс 1846. године истиче: „Трудбеничка класа поставиће у току развитка наместо старог грађанског друштва једну асоцијацију која искључује класе и њихову супротност и неће више бити никакве збиљске политичке власти.“¹¹ Концепт „одумирања државе“ био је

⁷ F. Engels, *Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft*, Berlin 1907, 48, 54.

⁸ *Neue Zeit*, XX, 1, 707.

⁹ *Communist Manifesto*, 145.

¹⁰ F. Engels, *Anti-Dühring*, Berlin 1952, 347 и д.

¹¹ K. Marx, *Das Elend der Philosophie*, Berlin 1947, 188.

управљен против анархиста, посебно Бакуњина. Бакуњин је проповедао да радничко-сељачке револуционарне масе треба да пре и изнад свега униште државу, што би за последицу имало и нестанак права својине.¹² Рус Бакуњин, Марксов велики ривал у револуционарном покрету, жигосао је Маркса као ауторитарног комунисту и експонента немачког јеврејства; хиперцентрализована интернационална држава за коју се Маркс и комунисти боре мора да има и једну „централну банку“, која би се налазила у рукама Јевреја.¹³

„Одумирање државе“ као нужан процес после револуционарног одузимања средстава за производњу подразумева да никаква револуција против државе као такве неће више бити потребна. Међутим, из шкртих излагања Маркса и Енгелса уопште се не види која би то сила приморала комунистичког Левијатана да напусти историјску позорницу без спољашње принуде. Наиме, већ сам чин подржављења средстава за производњу створио би нову класну разлику, разлику између управљача стварима и масе извршилаца; то тим пре, што се „управљање стварима“ и „вођење производног процеса“ уопште не могу одвојити од владања људима. Стога се пре може рећи да би дотична хипердржава остала да постоји и унутрашњом неминовношћу довела до стања сличног оријенталној деспотији. То сазнање изнео је још Бакуњин: „Речи *‘учени социјалист’* и *‘научни социјализам’*, које се стално срећу у радовима и говорима Ласала (Lassalle) и Маркса, већ саме доказују да такозвана народна држава неће бити ништа друго доли крајње деспотска владавина народним масама од стране једне нове и бројно веома мале аристократије стварних или наводних књижевника.“¹⁴

Тумачење Маркса често губи из вида компоненту *дуалитета* присутног у његовом делу. Наиме, Маркс је додуше истицао као право доба пролетерске револуције време кад пролетаријат постане „огромна већина“ становништва. Али, он уопште није имао ништа ни против пролетерске револуције коју би „превремено“ подигла и партија мањинског пролетаријата. Поприште такве револуције за њега и Енгелса била је у првом реду Русија. У предговору руском издању „Комунистичког манифеста“ од 1882, класици марксизма пишу: „А сад Русија! Током револуције од 1848-49. године нису само европски принчеви, него такође и европска буржоазија, нашли спас од пролетаријата побудивши Русију да

¹² М. Bakunin, *Staatlichkeit und Anarchie und andere Schriften*, ed. H. Stuke, Frankfurt-Berlin-Wien 1972, 246 и дд., 249.

¹³ *Тамо*, 401.

¹⁴ *Тамо*. 614.

интервенише. Цар је био прокламован главом европске реакције. Данас је он у Гатчини заробљеник револуционарног рата, а Русија образује авангарду (!) револуционарне акције у Европи.¹⁵ У предговору немачком издању „Комунистичког манифеста“ од 1890. налази се уз одговор класика на питање руских марксиста о томе да ли може сеоска заједничка својина у Русији да непосредно пређе у „вишу“, комунистичку форму својине на земљи, и израз њиховог уверења да комунистичка револуција може најпре да избије у аграрној, индустријски неразвијеној Русији: „Једини одговор који је на то питање данас могућ је следећи: Ако руска револуција постане сигнал пролетерској револуцији на Западу, тако да се обе узајамно допуњавају, онда садашња руска заједничка својина на земљишту може да служи као исходишна тачка једном комунистичком развоју.“¹⁶ Русија је дакле још за живота Маркса и Енгелса била од њих и њима блиских кругова предодређена да постане расадник комунизма.

Слично томе, Маркс је до неба уздизао Париску комуноу од 1871. Јер, по њему, „њена истинска тајна била је ово: она је суштински била једна влада радничке класе, резултат борбе производеће против присвајајуће класе, коначно откривена форма под којом се могло испунити политичко ослобођење рада“.¹⁷ На страну то, што је режим Париске комуне пре био анархистички него комунистички. Овде је значајније то да је Комуна била устанак мањине управљен против националне владе која је уживала подршку Парламента, изабраног 8. фебруара 1871, дакле само нешто више од месец дана пре проглашења Комуне (18.марта 1871).¹⁸

Ако се изостави услов да је за пролетерску револуцију неопходно да „огромна већина“ становништва буде пролетаријат који живи у неизмерној беди, ако се дакле прихвати став да пролетерску револуцију може да изведе и мањина против већине, у том случају ни о каквом „одумирању државе“ не може бити говора. Остаје једино тотална држава која спроводи перманентну револуцију што плива у крви. Те консеквенце били су Маркс и Енгелс без даљег свесни. Штавише, усхићено су захтевали физичко истребљење поседничких класа. У „Немачкој идеологији“ Маркс са одушевљењем пореди комунистичку револуцију са терористичким фазама Француске револуције од 1789-1795. године: „Свети

¹⁵ *Communist Manifesto*, 108.

¹⁶ *Тамо*, 112.

¹⁷ K. Marx, *Der Bürgerkrieg in Frankreich*, Berlin 1891, 49.

¹⁸ В.: Ch. Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine. Evolution des partis et des forms politiques 1814-1896*, 4. éd., Paris 1905, 172 илд.

црквени отац (Бруно Бауер) чудиће се дакако веома, кад се Судњи дан проломи над њим — дан чија је зора одблесак горућих градова на небу, када под тим 'небеским хармонијама' мелодија Марсеље и Кармањоле уз обавезну грмљавину топова одзвања у његовом уху, а уз то гиљотина удара такт; када опака 'маса' урличе *ça ira ça ira* и укида 'самосвест' помоћу вешања на фењерима.¹⁹ У говору, који је 14. априла 1856. одржао у Лондону, Маркс прети: „У Средњем веку постојао је у Немачкој један тајни суд, назван суд Феме. Егзистирао је да би кажњавао недела владајуће класе. Када би нека кућа била означена црвеним крстом, знало се да је Фема њеног поседника осудила на смрт. Све куће Европе (!) означене су сада тајанственим црвеним крстом. Историја је судија — извршилац њене пресуде пролетер.“²⁰ Његов животни пратилац, Енгелс, знао је такође да падне у сличан делиријум: „Само се дакле смело борите даље, ви милостива господо од капитала! Ви сте нам засад нужни... Ви морате да уништите патријархализам, морате да централизујете, морате да све мање или више непосредничке класе претворите у стварне пролетере, у регруте за нас... Као награду за то треба да владате једно кратко време. Треба да диктирате законе, треба да се сунчате у сјају величанства које сте створили, треба да банкетирате у краљевској сали и просите лепу краљевску кћер, али, не заборавите то — 'целат стоји на вратима'.“²¹

Таква „ирегуларна“ револуција била је бољшевичка Октобарска револуција у Русији. Уз велику материјалну подршку Немачке, која се налазила у рату са Русијом — Лењин и његови другови примили су од пруских милитариста 80 милиона златних марака²² — извели су бољшевици свој преврат, и то не само против грађанства и племства, него и против странака левице. На дан 6. јануара 1918. бољшевици су растерали слободно изабрану Уставотворну скупштину, у којој су управо левичари имали већину и успоставили своју партократију, маскирану фиктивном влашћу совјета. Ускоро је угушена и физички уништена свака опозиција тоталитарној диктатури. Чак и кронштатски морнари, који су одиграли веома значајну улогу у довођењу бољшевика на власт, када су се марта 1921. побунили тражећи пре свега успостављање истинске власти совјета, били су пометени гвозденом метлом. Тиме су бољшевици показали да не зависе ни од кога и да не зазиру ни од чега.

¹⁹ К. Marx/F. Engels, *Werke (MEW)*, Berlin 1961 идд., III, 70 ид.

²⁰ Тамо, XII, 3-4.

²¹ Тамо, IV, 502 ид.

²² В. А. Kerensky, *Russia and History's Turning Point*, New York 1965, 301 идд.

Многозначан је последњи апел кронштатских морнара: „Свима, свима, свима!... Гацајући до бедара у братској крви трудбеника, крвожедни фелдмаршал Троцки је као први отворио ватру на револуционарни Кронштат, зато што се подигао против комуниста да би поново успоставио истинску власт Совјета... У том мору крви даве комунисти сва велика и светла обећања и пароле радничке револуције... Живот под јармом постао је ужаснији од смрти... Овде у Кронштату положен је камен темељац Треће револуције,... која ће ослободити један нов широк пут ка стваралачкој делатности у духу социјализма.“²³

На тај начин марксистичка идеологија претворена је у оруђе у рукама бољшевичке партије, тачније њених вођа, које су захваљујући томе стекли неограничен идеолошки и политички *маневарски простор*. Да би марксистичка идеологија могла да врши ту функцију, бољшевици су прогласили монопол на њено тумачење посредством концепата „јединства теорије и праксе“ и „партијности“.²⁴ „Тај принцип партијности“, вели Ветер, „темељи се на схватању да се пролетаријат“ — боље речено комунистичка партија — „у погледу сазнања истине налази у привилегисаној ситуацији; у неку руку он се јавља као носилац једне нове врсте 'откривења'“.²⁵

Ти концепти омогућавали су комунистичким вођама да свако друго тумачење марксизма прогласе за „ревизионизам“, па чак и злочин. Иронија је судбине да су тај маневарски простор и монопол партијског вође, посредством концепта „перестројке“ М. Горбачова — коју је руски писац А. Зиновјев пророчки назвао „катастројка“²⁶ — довели до самоуништења како совјетске комунистичке партије, тако и самог Совјетског Савеза 1990-1991.године.²⁷

Али управо идеолошки монопол и слободан идеолошки и политички маневарски простор једне тоталитарне партије и вође доводе до значајне подударности бољшевизма и националсоцијализма. Поред *милитаристичко-милитократског* карактера, битно обележје фашизма представља и *примат вође и покрета* над идеологијом и доктрином.

²³ F. Kool/E. Oberländer (ed.), *Arbeiterdemokratie oder Parteidiktatur*, Miinchen 1972, II, 385 и дд.

²⁴ В. Г. А. Wetter, *Der dialektische Materialismus. Seine Geschichte und sein System in der Sow-jetunion*, 5. ed., Freiburg 1960, 301 и дд., 313 и дд.

²⁵ Тамо, 315.

²⁶ *Katastroika*, Lausanne 1990.

²⁷ В. Д. Додер/Л. Бренсон, *Пут без повратка. Политичка биографија Михаила Горбачова*, Београд 1991.

То је за нацистичку Немачку својевремено устврдио један од најутицајнијих мислилаца 20. века, Мартин Хајдегер (Heidegger), рекавши да сада коначно законе људског бића не опредељују више догме и идеје: вођа, и једино он, сада је и у будућности стварност Немачке и њен закон.²⁸

Италијански фашизам, који је у својој историји осцилисао од левике ка десници и од деснице ка левици (у „Италијанској Социјалној Републици“ 1943-1945), није имао сопствену особену идеологију. Један од узрока томе била је његова релативна слабост. Да би владао, Мусолини је морао да улази у компромис са неком другом снагом и да јој се прилагођава: најпре са краљем (то јест војском), Католичком црквом и индустријом и најзад са Хитлеровом Немачком.

Националсоцијализам је, попут комунизма, имао сасвим одређену идеологију. Та идеологија била је сматрана делом вође, фирера (Führer), који је искључиво по свом нахођењу могао да је тумачи и примењује. Другим члановима покрета није било допуштено критичко бављење идеологијом националсоцијализма. Од њих се, напротив, очекивао сасвим ирационалан став — да као слепо верујући верници утону у покрет, који је са својом монументалном симболиком и својим театрално-колосалним парадама, маршевима и митинзима била политичка црква побеснеле немачке нације.

Идеологију националсоцијализма формулисао је Хитлер 1925-1927. године у својој књизи „Моја борба“ (Mein Kampf), која садржи његову политичку биографију, политичку религију и националсоцијалистички акциони програм и коју су његове присталице крстиле као „Коран националсоцијалистичког немачког ослободилачког покрета“.²⁹ Ту идеологију сачињавају четири компоненте — политички дарвинизам, антисемитизам, антимарксизам, посебно антибољшеvizам, и освајање животног простора за Немце на тлу Русије — и оне се једна у другу уклапају у мери, да Е. Нолте мора да каже: „Обухваћене у целину, оне ипак образују једну идејну зграду чија доследност и конзистентност одузимају дах.“³⁰

Кључна тачка те идеологије био је својеврстан одговор на „Комунистички манифест“ и његова прерада. Оно што је за Маркса и Енгелса буржоазија, то су за Хитлера Јевреји и бољшевици; оно што је за Маркса

²⁸ M. Heidegger, *Die Selbstbehauptung der deutschen Universität*, Breslau 1933.

²⁹ Bade/Hoffmann (ed.), *Deutschland erwacht. Werden, Kampf und Sieg der NSDAR*, 1933, 31.

³⁰ E. Nolte, *Der Faschismus in seiner Epoche. Action française, Italienischer Faschismus, Nationalsozialismus*. 7. ed.. Miinchen-Zurich 1986, 55.

и Енгелса пролетаријат, то је за Хитлера немачки народ; оно што је за Маркса и Енгелса пролетерска револуција, то је за Хитлера стицање животног простора на тлу јеврејско-бољшевичке империје. Он пише:

„Сада почиње велика, последња револуција. Када Јеврејин стекне политичку власт, он збацује са себе и оно мало копрене што још има. Од демократског народног Јеврејина постаје Јеврејин крволок и тиранин народа. За мало година он покушава да истреби националне носиоце интелигенције, и чини народе, лишавајући их њиховог природног духовног вођства, зрелим за ропски јарам трајног подјармљења.

Најјезивији пример те врсте нуди Русија, где је он, делимично под нечовечним мукама, са уистину фанатичним дивљаштвом побио или пустио да умре од глади три милиона људи, да би једној хрпи јеврејских литерата и берзанских бандита обезбедио владавину над једним великим народом.

Али крај није само крај слободе народа које Јевреји подјармљују, него и крај тог паразита народа. Након смрти жртве, пре или касније умире такође и вампир...

Колико год да је Русу по себи немогуће да властитим снагама збаци Јеврејиново јарам, толико је и Јеврејину немогуће да на дужи рок очува то силно царство. Он сам није елемент организације, већ је фермент декомпозиције. Дивовско царство на Истоку зрело је за слом. А крај јеврејске владавине у Русији биће такође крај Русије као државе...

Ни западна ни источна оријентација не сме да буде будући циљ наше спољне политике, већ источна политика у смислу стицања нужне груде за наш немачки народ.”³¹

Када је у фебруару и марту 1945. у разговорима са Гебелсом и Борманом, који су касније објављени као „Хитлеров политички тестамент“, објашњавао немачки ратни пораз, Хитлер је његов узрок видео у својој недовољној револуционарној радикалности. Требало је да се стави на чело исламских народа и поведе их у антиколонијалну револуцију; требало је да у Шпанији уместо Франка, племства и цркве подржи комунисте — Хитлер је, иначе, изузетно ценио црвене шпанске борце³² — те да француску радничку класу ослободи избрише „склеротичну буржоазију“.³³

³¹ А. Hitler, *Mein Kampf*, 691-695. ed., München 1942, 358, 743, 757.

³² Н. Picker, *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier*, ed. G. Ritter, Bonn 1951, 108.

³³ Н. R. Trevor-Roper (ed.), *Le Testament politique de Hitler*, Paris 1959, 108.

И премда су вође националсоцијализма и фашизма виделе у болшевизму смртног непријатеља, оне су му се после Стаљиновог доласка на власт нескривено дивиле. Хитлер је у доба своје сарадње са Стаљином изјавио да је Совјетски Савез одбацио јеврејско-интернационалистички елемент и постао национална држава вође (*nationaler Führer- staat*).³⁴ Штавише, чак и за време рата на живот и смрт између Немачке и Русије, он није крио необичан респект према комунистичком вођи; за њега је он „генијални Стаљин“, чији је узор Џингис Кан, због чега само Немачка има супериорнији привредни систем од Совјетског Савеза.³⁵ Истом мишљу био је вођен и Мусолини када је устврдио да стаљинизам представља развој болшевизма у правцу једне врсте фашизма, додуше фашизма Џингис Кана.³⁶ Све ово показује да фашизам и националсоцијализам нису представљали само антитетичан одговор на болшевизам, већ и његову репродукцију.

Али, још од 1924. почели су и сукобљени марксисти да једни друге квалификују као фашисте. После неуспелог комунистичког устанка у Немачкој, Зиновјев, тада председник Извршног комитета Коминтерне, окарактерисао је у јануару 1924. леве социјалдемократе као „крило фашизма“. Не губећи време, Стаљин је у септембру исте године изнео став да су фашизам и социјалдемократија близанци. Одатле је изведена разлика између Националсоцијалистичке партије као облика „националфашизма“ и немачке Социјалдемократске партије као облика „социјалфашизма“. Јасно је, међутим, да се ту није радило ни о каквим појмовним разликама, већ о изливима политичких страсти.

Нешто је сасвим друго када је Владимир Антонов-Овсејенко, прослављени освајач Зимског дворца у Октобарској револуцији, а погубљен 1938. током Стаљинове друге револуције одозго, презриво добацио иследнику НКВД-а: „Ви сте непријатељ народа. Ви сте прави правцати фашиста.“³⁷ То се наравно није односило само на тог иследника, већ на Стаљинов апарат у целини — апарат који се са водећим комунистима обрачунавао далеко суровије него Хитлер у Немачкој и Мусолини у Италији.

³⁴ E. Nolte, *Die faschistischen Bewegungen*, 9. ed., München 1984, 164.

³⁵ Hitlers Tischgespräche, *н.д.*, 113 ид.

³⁶ H. Rauschnig, *Die Revolution des Nihilismus*, Zürich 1938, cit. in: Nolte (ed.), *Theorien*, *н.д.*, 344.

³⁷ R. Conquesm, *Am Anfang starb Genosse Kirow. Säuberungen unter Stalin*, Diisseldorf 1970, 547.

Када је Тито у Југославији, пошто је током грађанског рата и „прве револуције“ 1941-1945. године посебно у Србији уништио снаге грађанског национализма, почео 1948. с крајњом бруталношћу да спроводи „Другу револуцију“ против просовјетски опредељених комуниста — убиствима и мучењима у концентрационим логорима, посебно на Голотом отоку била је подвргнута елита Комунистичке партије Југославије, опет нарочито српског и црногорског порекла: 630 књижевника, глумца и уметника, 253 судије и тужиоца, 50 адвоката, 313 новинара,³⁸ као и око 7.000 официра³⁹ Због тога су европске комунистичке партије, окупљене у наследнику Коминтерне Информбироу, анатемисале 1949. његов режим као фашистички. Да се овде није радило само о пропаганди, већ да та дисквалификација поседује истиниту срж, потврђује свакако водећи историчар фашизма Ернст Нолте: „Ако је било могуће да из социјализма такође произађе један 'фашизам', шта онда преостаје од оне темељне теорије фашизма, која чини одговорним монополски капитализам? Ако је 'друштвена база' тог прелаза била околност, што се Тито одвећ ослањао на сељаке, онда је ипак упоредив аргумент изнесен већ двадесетих година од стране марксистичких критичара против ортодоксног карактера бољшевичке револуције... *Нису ли социјално порекло и реално одређивање циљева вођа румунске Гвоздене гарде' и мађарских 'крсташа Стреластог крста' били при свој разлици у сугитини исти?* Нису ли у овој полемици између совјетских и југословенских комуниста ишчезле са становишта апстрактног постављања циљева тако разумљиве и апсолутне разлике између 'социјализма' и 'фашизма'.“⁴⁰

Обострани квалификатив „фашизам“ и „фашистички“ искрснуо је и у полемици између Совјетског Савеза и НР Кине у време кинеске „културне револуције“ 1966-1976. године.⁴¹

Историја идеологија комунизма и фашизма може да послужи уклањању предрасуда у погледу разумевања и објашњења тачака додира двају антагонистичких покрета и осветљавању њихове тамне позадине. Те тачке су следеће:

— Сарадња немачких националсоцијалиста и комуниста крајем 1932, која је довела до заједничке нацистичко-комунистичке подршке штрајку берлинских железничара почетком новембра те године. Томе је следило довођење Хитлера на власт од стране конзервативних снага

³⁸ Д. Марковић, *Истина о Голотом отоку*, Београд 1987, 197.

³⁹ М. Djilas, Tito. *The Story from Inside*, New York 1980, 87.

⁴⁰ Е. Nolte, *Deutschland under Kalte Krieg*, 2. ed., Stuttgart 1985, 219 (подвукао М. П.).

⁴¹ *Тамо*, 477.

и реакционарног председника Рајха Хинденбурга, које је у одређеној мери морало бити мотивисано страхом од коалиције нациста, комуниста и социјалдемократа.⁴² С тим у вези је од значаја и тада изречена Хитлерова претња да ће, уколико се његова партија „сутра“ распадне, Немачка „прекосутра“ имати десет милиона комуниста више.⁴³

— На пакт Совјетског Савеза и Немачке од 23. августа 1939. којим су разграничене интересне сфере двеју држава у Источној Европи, надовезала се и колаборација комунистичких партија са Немачком, нарочито Комунистичке партије Француске, која је трајала до немачког напада на Совјетски Савез.⁴⁴ У време те колаборације враћају се црвени шпански борци из концентрационих логора у Француској у своје матичне земље, што нарочито у Југославији представља један од битних услова комунистичког устанка.

— Сарадња извесних челника КПЈ (А. Хебранг, Моша Пијаде) са усташама, још од времена заједничког робијања у Краљевини Југославији. Односи комуниста са фашистичким окупатором до јулског устанка 1941. године. Совјетска обавештајна служба у окупираној Југославији и њено разарање у Београду и Загребу (пад Мустафе Голубића односно Ивана Сребрењака-Антонова).

— Револуционарни рат у Југославији и фашизам. Загребачки споразум из јуна 1942. године између Италијана и усташа опропуштању партизана из Црне Горе на запад.⁴⁵ Мартовски преговори 1943. између Тита и Немаца.

— Савремени токови. Комунизам, фашизам и популизам. Комунизам и фашизам у Трећем свету и Јужној Америци. Перонизам. Суседство фашистичких и марксистичко-лењинистичких мисаоних токова код јужноамеричких интелектуалаца.⁴⁶

⁴² В. Н. Briining, *Memoiren 1918*, München 1972, II, 668.

⁴³ J. Fest, *Hitler. Eine Biographie*, Frankfurt/Main-Berlin 1989, 496.

⁴⁴ В. F. Borkenau, *Der europäische Kommunismus. Seine Geschichte von 1917 bis zur Gegenwart*, München 1952 (?), 278 илц.

⁴⁵ Б. Петрановић, *Србија у Другом светском рату 1939-1945*, Београд 1992, 287.

⁴⁶ В. Е. Halperin, *Die Ausstrahlung des Castrismus auf Südamerika*, in: Europa-Archiv, 1966, I. 767 илц.

Prof. Milan Petrović, LL.D.,
Full Professor (retired),
Faculty of Law, University of Niš

COMMUNISM AND FASCISM IDEOLOGICAL – ANTITHESES AND SYNTHESSES

Summary

Communism and fascism seem to represent extreme opposites, yet the fact that both have appeared in the form of totalitarian systems has led some authors to see them as being one and the same. The monopoly of one ideology and ample space for ideological and political maneuvering of a single totalitarian ruling party and of a single leader also point to a significant analogy between the two. National socialism, like communism, nurtured a specific ideology which projected the leader as being its infallible interpreter, a figure followed by the masses in a setting of colossal and theatrical parades, marches and meetings, accompanied by the use of striking symbols. Hitler's "Mein Kampf" was, in its way, an answer to the "Communist Manifesto". What the bourgeoisie was to Marx and Engels, the Jews were to Hitler.

The similarities mentioned here only illustrate the ideological cornerstones of communism and fascism and might serve to dissolve prejudices in understanding and clarifying the points which these two antagonistic movements have in common.